

SZABADOS ATTILA

Miért Borbély Szilárd?

Két indok egy életmű olvasásához

Jó, hogy van még olyan Borbély-mű, amelyet nem olvastam. Jó, mert nem tudom, ha megteszem, mivé fog az élmény sűrűsödni. Két nagyon erős élményem van Borbély Szilárd egy-egy művével kapcsolatban. Lehetne írni *A Testhez* és a *Halotti Pompa* szövegeiről is, de most az őselményt rögzítettem. Azt a két, egymással összefüggő epizódot, amelyről azt gondolom, alapjaiban határozta meg olvasási és írási-alkotási folyamataimat, egyáltalán azt, hogyan tekintek az irodalomra most. Ezek nem azonnal fogalmazódtak meg, nem váltak rögtön nyilvánvalóvá. Számptalan dologgal kellett találkoznom, hogy most világossá váljon, miért ilyen fontos nekem Borbély Szilárd életműve.

Az érettségi tétel

Ha nem lett volna érettségi tétel (emelt szinten, irodalomból) Borbély Szilárd *Nincstelének* című műve, valószínűleg sokkal később találkozom nemcsak ezzel a regénnyel, de Borbély más műveivel is. (Sőt, ha nem választom a magyart emelt szintű érettségiként, valószínűleg el sem olvasom, de ez egészen más kérdés.) Szerencsére a Borbély-életmű „beosztja, beosztotta” magát. Kötetről kötetre szembesített az irodalom (talán nem nagy szó) újabb szegmenseivel, azaz mindegyikből mást kondenzáltam magamévá. Sajátos vagy nem annyira sajátos módon minden Borbély-műről tételszerűen el tudom mondani az olvasás körülményeit, és az ezzel elválaszthatatlanul összeforrt személyes „tanulást”.

Tehát a *Nincstelének*. Rendszeresen elfelejtem hozzátenni az alcímet: *Már elment a Mesijás?* És ez előrevetíti, hogy sokkal hajlamosabb voltam a nincstelenségre koncentrálni, mint az egész művet átjáró prózapoétikára. Mert a már említett tétel címe úgy szól: „Egyéni és történeti emlékezet Borbély Szilárd *Nincstelének* című regényében.” Azaz arra fókuszált elsősorban, hogy a mű valamilyen saját élményanyagból építkezik, s csak súrolva érintette – az „emlékezettel” – azt, hogy a fikcióteremtés ennél még fontosabb. Persze sorra vettünk mindent: a prímszámokat, a naturalizmust, a karaktereket, a brutalitást és így tovább. Jó tétel volt, nehéz. De éppen tételszerűségéből adódóan feladat volt: ment a vonat, olvastam a *Nincstelének*et. Halad-

tam, és örültem, hogy haladok. Szóba került az is, egyáltalán mikor és kinek érdemes olvasni a kötetet. Szabolcs megyeiként az implicit tartalommal, a mélyszegénységgel talán még könnyebben tudunk azonosulni – nem azért, mert nap mint nap láttuk, hanem mert az erős nyelv mögött felfedeztük az alakokat, helyzeteket. A csirkéket, tyúkokat, a bácsikat a kocsmánál.

Nemrég szóba került, ki milyen tízpontos regényt tud mondani. A *Nincstelének* többünktől elhangzott. Mások azt mondták, nem tudják elolvasni. Nincs rendben valami a mondatokkal. Személyes beszélgetéseim során is gyakran előkerül, és csak nemrég szembesültem azzal az egyszerű ténnyel, hogy a *Nincstelének* segített megérteni: a leírt szöveg fikció. A tételt meg kellett tanulni. A mű alapja a szerző életrajza. Vagy valami nagyon hasonló. Így azt kell mondanom, Borbély *Nincstelénekjét* teszem felelőssé azért, hogy értetlenül állok az „autofikciót” elutasító perspektívák előtt. (Jobb híján használok az autofikciót, biztosan van rá szebb, jobban körüljárt kifejezés. Különb is, az autofikcióban van valami gyártósori, és ha van valami, amit hangsúlyozni szeretnék, az épp az, hogy a jó „autofikció” nem gyártósori.) A megalkotott prózanyelv olyan erőteret hoz létre, amely egyszerűen elválasztja magát a referenciális olvasattól. Nem tudok rá úgy tekinteni, hogy mindez *megettörtént* – ott, a papíron megettörtént, a nyelv által történt meg. Egyéni és közösségi emlékezet viszonyában nem az a kulcs, hogy a megettörténtet mondjuk, hanem hogy nyelvet találunk annak, ami megettörténhet. Éppen ezért, amikor azzal szembesülök, hogy az „autofikciót” elutasítják annak „autofikciós” jellege miatt, élek a gyanúperrel, hogy fontosabbá válik a *mit* a nyelvénél. Annál a nyelvénél, ami a *Nincstelének*nél sötét, sűrű, felszabadító, egységes, szilánkos, puha, göröngyös, éles, fehér, színes, édes, bűdös. Mindebből eredeztettem végső soron az egyszerűen csak morál problémájának hívott gondolataimat. Tudniillik, hogy valami túl személyes. Hogy ezt ne. A fentiek fényében, ha a nyelvteremtést vesszük előtérbe, a morális problémát másodlagosnak találom.

A tükrös szekrény

Eltelt néhány év, és Borbélyt egyértelműen a *Nincstelének*kel kötöttem össze. Aztán elkezdek megjelenni újrakiadásban a művek – távolságtartóan álltam a tény előtt. Végül egy barátom javasolta, olvassam el a *Bukolikátájbant*. Vidéken nyaraltam, ültem a hűvös szobában, vendéglátóim délutáni munkáját nem akartam megzavarni. Vonalzóval és ceruzával olvastam a *Bukolikátájbant* szövegeit. Nem győztem aláhúzni, amit ilyenkor alá kell. Miért ott törik a sor, ahol? Hogyan épül be a mitológia az alanyiségbe? Hogyan írja ez felül a *Nincstelének*kel

kapcsolatos élményeimet? Az a természetesség, amivel hajolnak és egymásba csúsznak a versszakok. Mindeközben, mint egy rézkarc, aprólékos, részletes. A Borbély-féle szerkezetformáló számolás, betűzés – ha úgy tetszik, modulus szerkezet – az egészet a történet felé billentette. Versekét ír, minden szó, minden sor a helyén, összeáll a strófa, a vers – és a történet. Az idillek (idyllek) megrázóan egységes kompozíciót mutatnak fel. Olyan mintha Borbély minden műve ugyanazt nézné, csak más-más szemszögből. Ugyanazt írja, más formában. Egyik személyes kedvencem *A Graiák ősz haja*, amelyből az egyik számomra legmegrázóbb, szembesítő szakaszt azóta is idézem, ha a *Bukolikájában* verseiről és Borbély szövegeiről van szó: „Anyám kevés dologra vágyott, és ezek / közé tartozott a tükrös szekrény.”

Mindenkinek van egy tükrös szekrénye, és mindenkinek van egy olyan ismerőse, aki tükrös szekrényre vágyik; egy olyan története, saját vagy hallott, amelyben tükrös szekrény van, ami annyira egyszerűnek tűnik, de belefér minden. Egy egész élet belefér ebbe a tükrös szekrénybe, amit, sajnos vagy szerencsére, tovább lehet adni. Nem tudunk megfélemleni a tükrös szekrényről, mert ott lebeg mindig, az egész mű fölött. Ha még nincs birtokunkban a tükrös szekrény, azért – eszünkbe jut, hogy ezért teszünk, ez válik minden vágyunk, körülményeink, múltunk és jövőnk megtestesítőjévé, azzá, amit szégyellünk, amit bevallunk, és: amit tükrös szekrényé teszünk. S ha már megvan, akkor emlékeztet: belenézünk, eltörhet bármikor, és ha nem mi szereztük, a közös tudat része lesz: mit csináljunk másképpen, mint az elődeink? Mit tanuljunk tőlük?

A tükrös szekrény számomra hatalmas erővel bír. Belepakolunk, szelektálunk. Lefestjük, lecsiszoljuk, törölgetjük. Talán: hagyjuk, hogy bepenészedjen a hátoldala? És akkor a tükrös szekrény mögül jövő furcsa szag emlékeztet, hogy ideje kidobni? Hogy valami nincs a helyén, rossz, és minket is rohaszt. Hogy beszélni kell róla, írni kell róla. Itt a tükrös szekrény, fából, fémből, egyedi vagy kommersz, használt vagy új, örökölt vagy vásárolt. Van rajta repedés. De hogy visszakanyarodjam a vershez, amelyben a tükrös szekrény elválaszthatatlanul összeforrt azzal, aki arra vágyott: „És ősz haja akkor ragadt be a sebbe, amely a sorsot el- / kerülni nem tudó szép koponyáján végül kivirágzott.”